

عکاسخانه ایام

گردآورنده: نسرين ترابی

انتشارات کلهر

عکاسخانه ایام، گزیده‌ای از تاریخ عکاسی خراسان نوشته‌ی نسرين ترابی است که توسط انتشارات کلهر منتشر شده است. نویسنده درباره‌ی یافتن عکس‌های این مجموعه در پیش‌گفتار توضیح داده که عکس‌های این تحقیق را از آلبوم‌های سلطنتی کاخ گلستان و مراجعه به خانواده‌های قدیمی و افراد علاقه‌مند به دست آورده است. در کتاب ۱۳۰ عکس از خراسان از اواخر دوران ناصرالدین شاه تا اوایل دوران پهلوی اول وجود دارد.

عکس‌ها را می‌توان به چند بخش تقسیم کرد: اماکن، افراد سرشناس، عکس‌های عمومی و عکس‌های زیارتی.

قدیمی‌ترین عکس‌ها از جیانوزی افسر ایتالیایی است که در سال‌های ۱۲۷۰ تا ۱۲۷۵ قمری در خدمت دولت ایران بوده است.

تاریخچه عکاسی در خراسان:

نخستین عکس‌های ایران و خراسان را لویی‌جی پشه بین سال‌های ۱۸۴۸ تا ۱۸۶۱ گرفته است که در موزه متروپولیتن نیویورک نگهداری می‌شود. عکسی از مقبره نادرشاه است (درستی نام محل را محققان ایرانی رد کرده‌اند) اما در سفرنامه خانیکف جغرافی‌دان و سیاح روسی که در

سال ۱۲۷۴ قمری به همراه دو نقشه‌بردار به خراسان آمده، نقاشی‌هایی وجود دارد که آ. دوبار نقاش فرانسوی از روی عکس‌های آلبوم خانیکف کشیده است. هم‌چنین بنا به تحقیق ایرج افشار هانری دو کولیف دوبلاکویل در سال‌های ۱۸۶۰ تا ۱۸۶۱ در ایران بوده و در مقاله‌ای که از او در تور دومند چاپ شده، طرح‌هایی که از عکس‌های او نقاشی شده بود، چاپ شده است. ترابی مسأله‌ی حضور دوبلاکویل در ایران و احتمال گرفتن عکس‌هایی از ایران را توسط او پی‌گیری نکرده، در حالی که عکس‌هایی از این نقاشی‌ها در آرشیو علی خادم بوده و نمونه‌هایی از آن در آرشیوهای خصوصی وجود دارد.

ورود نخستین عکاس ایرانی به مشهد: نخستین عکاس ایرانی که از مشهد عکاسی کرده آقا رضا عکاسباشی، اولین عکاسباشی درباره ناصرالدین شاه است که در سفر او و بیست هزار نفر از همراهانش در سال ۱۲۸۳ قمری به مشهد حضور داشته است.

او در این سفر شش ماهه عکس‌هایی از آبادی‌های بین راه، اردوی همایونی در منازل بین راه، رجال شهرهای بین راه و حرم مطهر و صحن‌های مختلف آن گرفته است. قابل توجه است که در هیچ کدام از عکس‌های سفر به مشهد ناصرالدین شاه حضور ندارد.

از جالب‌ترین عکس‌های این دوره عکس حاج ملاهادی سبزواری است. نظرات او مورد استناد بسیاری از فقهای فعلی است.

هجده سال بعد در ۱۳۰۰ قمری در سفر دوم ناصرالدین شاه به مشهد، منوچهرخان عکاسباشی همراه اردو بوده است. ترابی در تحقیق خود عکس یا عکس‌های دیگری از فاصله دو سفر ناصرالدین شاه به مشهد نیافته است.

اکثر تصاویر این سفرها را ناصرالدین شاه در سال ۱۳۰۸ قمری زیرنویسی کرده است. در سال ۱۳۰۸ شاه عبدالله قاجار سرتیپ عکاس مخصوص و معلم دارالفنون را مأمور گرفتن عکس از سرحدات خراسان می‌کند. از عکس‌های این مأموریت ۱۵۰ عکس از سرحدات و ۱۷۸ عکس از شهر و اطراف آن در آلبوم‌های کاخ گلستان موجود است.

به نظر نویسنده این عکس‌ها نگرش عکاس را به عنوان یک محقق به خوبی نشان می‌دهد.

هانری رنه در سفرنامه‌ی مسافرت سه ماهه از خراسان تا بختیاری در دوران محمدعلی شاه نیز از مشهد عکاسی کرده است.

عکاسان بومی مشهد: بنا به تحقیق ایرج افشار نخستین عکاسان مشهد میرزا فرج‌الله و میرزا عکاسباشی آستان قدس در اوایل قرن چهاردهم قمری بوده‌اند. نویسنده در جست‌وجوی خود از عکاس دوم حتی در آرشیو آستان قدس عکسی نیافته است. ولی از عباد اف چند عکس در خانواده‌های قدیمی مشهد و یک عکس مونتاز شده با تاریخ ۱۳۲۳ قمری در آستان قدس یافته است.

به گفته عکاسان قدیمی، عباداف تا ۱۳۰۸ شمسی حیات داشته و عکاسی‌اش در ساختمان دو طبقه‌ای در کوچه حمام ارگ و در طبقه پایین ساختمانی که روسی خان ارمنی (برادر روسی خانی که در تهران گراند هتل را تأسیس کرده بود) در طبقه دومش سینما مایاک را ایجاد کرده بود، قرار داشته است.

عکاسان بعدی مشهد عبارتند از: بهاءالملک، بوریس کلیمی، گاگارین روسی، سعادت، بوسقیان ارمنی، عماد عصار متخلص به ۴ راصع، رضا همتیان، محمد نصرت، حسن پیمان، علی آبریا، حسن پیمان، ابراهیم ذهبی (سیاح) محسن رزاقی و... بوده‌اند.

عکس‌های زیارتی: مشهد بزرگترین شهر زیارتی ایران است و در اکثر ایام سال زوار از گوشه و کنار ایران برای زیارت به این شهر سفر می‌کنند. یکی از علایق زائران، به ویژه زائران روستایی و شهرهای کوچک داشتن عکسی زیارتی است. معمولاً اینگونه عکس‌ها در آتلیه و در برابر پرده‌های که نقشی از حرم دارد گرفته می‌شود.

پرده‌های نقش‌دار از عشق‌آباد به مشهد رسیده است. این پرده‌ها پس زمینهای با مضمون‌های مذهبی مانند گنبد، بارگاه، گلدرسته‌ها، صحن‌ها، ضریح و... دارند. قبلاً در این‌گونه عکس‌ها، در صورت تمایل مشتری لباس عربی و درویشی در اختیار او گذاشته می‌شد. ولی چندی است که به دستور منکرات استفاده از این لباس‌ها برای گرفتن عکس ممنوع شده است.

در این مجموعه عکس سقای از ابراهیم ذهبی (سیاح) دیده می‌شود که در سال ۱۳۳۶ شمسی برنده جایزه اول مسابقه عکس صدای آمریکا شده است.

از جالب‌ترین عکس‌ها، تصاویری از معماری اولیه آرامگاه فردوسی و عمر خیام است.

در عنوان فرعی کتاب عکاسخانه ایام جمله گزیده‌ای از تاریخ عکاسی خراسان آمده است. در کتاب عکس‌هایی از شهرهای دیگر خراسان وجود دارد. اما فقط تاریخچه‌ی ورود عکاسی به مشهد به چشم می‌خورد. در عکس‌های کتاب جای خالی زنان به خوبی دیده می‌شود. فقط در یک عکس اداری، یک عکس زیارتی و یک عکس از اوایل دوران پهلوی زن دیده می‌شود.

نسرين ترابی پژوهشگری که کتاب حاصل کار اوست درباره این دو موضوع می‌گوید: این تغییرات را ناشر انجام داده است. ناشر برای پرهیز از ایرادهای احتمالی وزارت ارشاد تمام عکس‌های زنان و عکس‌های سفرها و بازدیدهای رضا شاه را حذف کرده و عنوان فرعی را به کتاب افزوده است.

عکاسخانه ایام را می‌توان سرآغازی برای تحقیق گسترده‌تر درباره‌ی ورود عکاسی به خراسان دانست.